

İkinci Baskıya Önsöz

Bu kitabın ilk baskısı lisansüstü eğitimimi tamamlamamdan hemen sonra kaleme alındı. O zamanlar, yıllardır ders notları biriktirmiş, bu konuları hem öğretmekte, hem araştırmakta daha deneyimli, yaşını başını almış meslektaşlar tarafından kaleme alınmış siyaset felsefesi ders kitaplarının sayıca az olmasına akıl sır erdiremezdim.

On iki yıl sonra bugün, ancak yeni bilgilerine ve öngörülerine fazlasıyla güvenen hevesli bir lisansüstü öğrencisinin, böylesine iddialı bir kitap yazma fikrine kapılabileceğini düşünüyorum. Bu kitabı yazmaya giriştiğimde iki amacım vardı. İlki çağdaş Anglo-Amerikan siyaset felsefesinin en önemli kuramlarına ilişkin kapsamlı bir değerlendirme sunabilmektir. İkincisiyse çeşitli kuramlar arasındaki bağlantıları göstermektir. Her kuramın bazı ortak sorularla haşır neşir olduğunu, hepsinin de daha önce bu soruları ele alan kuramların zayıf yanlarına ve sınırlılıklarına bir yanıt sayılabileceğini göstermek istiyordum. Böylece siyaset felsefesi alanının genişlemesiyle birlikte zaman içinde kaydedilen ilerlemeyi görebilecektik.

Bugün bu iki heves de bana biraz fazla iddialı görünüyor. İlki, yani kapsamlı bir değerlendirme sunmak, o dönemde muhtemelen gerçek-

çi değildi. Ama bu iş, siyaset felsefesi alanında çok fazla yazılıp çizilmemesinden dolayı son on yılda daha da zorlaştı. Bu alanda yayımlanan dergilerin sayısındaki büyük artış, bunun göstergelerinden biri. John Rawls, tartışmalarımızın zemini olarak gördüğüm *A Theory of Justice*'i* 1971'de kaleme aldığı anda, siyaset felsefesi alanında yayımlanan tek dergi vardı: *Ethics*, onun da bir ayağı çukurdaydı. Bu kitabın ilk baskısını yazdığım tarihte, yenilenmiş, *Ethics*'e *Philosophy and Public Affairs* ve *Political Theory* gibi birkaç dergi daha katılmıştı. Bugünse aralarında *Journal of Political Philosophy*, *Critical Review of International Social and Political Philosophy* ve *Journal of Political Ideologies*'in de yer aldığı yeni bir yayın dalgası var. Ayrıca salt bu alana ayrılmış yeni kitap dizilerinin de doğuşuna tanık olduk: Başlıcaları Oxford Üniversitesi Yayınları'nın "Oxford Political Theory" dizisi, Cambridge Üniversitesi Yayınları'nın "Contemporary Political Theory" dizisi, vb.

Kısacası bugün siyaset felsefesi alanında çalışan, makaleler, kitaplar yazan insanların sayısı hiç olmadığı kadar çok. Bu yayınların sadece eski yaklaşımları inceltmeye yönelik olmadığını, 1970'lerde 1980'lerde ortalarda görünmeyen tümüyle yeni konuları, çokkültürlülük ya da müzakereci demokrasi gibi konuları ele aldığını da ekleyelim.

İşte bu yüzden dikkate almam gereken çok fazla malzeme var. Ayrıca tam anlamıyla kapsamlı bir giriş bölümü kaleme almak bile olanaksız. Üstelik kimi zaman siyaset felsefesine tümüyle yeni bir giriş yapılması gerektiğini de düşünüyorum: Alanı araştırmaktan çok birkaç örneği incelemek ya da kapsamlı kuramlara daha az ağırlık verip yöntemde yoğunlaşmak gibi.

Ama itiraf etmem gerekir ki, bu kitabın beni duygulandıran bir yanı var; ayrıca yeni okuyucuları önemli olduğunu düşündüğüm bazı fikirlerle tanıştırdığını düşünmek de hoşuma gidiyor. Sanırım, siyaset felsefesi alanını en azından genel olarak tarayan bir çalışmaya hâlâ gerek duyuluyor.

Konuyu dağıtmamak için şunu söylemeliyim. Bu yeni baskıda

(*) Rawls'un bu eseri Bir Adalet Kuramı adı altında çevrilmekte olup, yayınevimiz tarafından yayınlanacaktır - ed.

geçen on yıldaki çalışmalardan hangilerine yer vereceğim konusunda bazı zor seçimler yapmak zorunda kaldım. Ben kendi çalışmalarımdaya yurttaşlık konusuna odaklanmıştım. 1990’larda en verimli tartışma konularından birinin de bu olduğunu düşünüyorum. Hattâ bazı yorumcular, 1990’ların sihirli sözcüğünün “yurttaşlık” olduğu kanısındaydılar; tıpkı 1970’lerde “adalet”, 1980’lerde “cemaat” sözcüklerinde olduğu gibi. Bu yüzden kitaba yurttaşlıkla ilgili iki yeni bölüm ekledim. İlk bölüm demokratik bir yönetimin etkili, dengeli ve adaletli olabilmesi için vatandaşların göstermesi gereken beceriler, erdemler ve etkinlikler üzerine. Bu konu, pek çok düşünce okulu tarafından ele alınmış olsa ve yurttaşlık görevleri, yurttaşlık eğitimi, kamusal akıl ve müzakereci demokrasi konusunda son dönemdeki değerlendirmelerin temelini oluştursa da en güçlü biçimde yurttaşçı cumhuriyetçiler (civic republicanists) tarafından gündeme getirilmiştir.

İkinci bölümse yurttaşlık ve grupsal farklılıklar konularında yoğunlaşıyor. Yurttaşlık genelde hepimizin sahip olduğu bir statü olarak görülür. Oysa birçok grup ayrıksı kimliklerinin hukuki ve siyasi olarak tanınması amacıyla “farklılık politikaları” (politics of difference) ya da “tanınma politikaları” (politics of recognition) başlığı altında toplayabileceğimiz bir çaba sergiliyor. Bu daha çok çokkültürlülük üzerine çalışan kuramcılarının gündeme getirdiği bir sorun. Ama yanında grup haklarına karşı bireyin hakları, milliyetçilik, ırkçılık, göçmenlik ve grupların temsili gibi daha genel sorunları da getiriyor.

1990’larda öne çıkan konular yalnızca bunlar değil. Çevreye ve hayvanlara karşı ahlâki sorumluluklarımızla ilgili gittikçe derinleşen tartışmayı ele alan bir bölüm eklediğim için özellikle üzgünüm. Siyasi ahlâk ve siyasi cemaatle ilgili temel varsayımlarımızın kökenine uzanan bir tartışma bu.¹ Ama yurttaşlıkla ilgili iki bölümle birlikte daha

1 Örneğin belli bazı temel “insan” haklarını büyük maymunlar için de geçerli kılmaya çalışan uluslararası bir hareket olan Büyük Maymun (Great Ape) projesini bir düşünün (Cavalieri ve Singer 1993). Ahlâki kuralların kapsamının insan olmayan hayvanları da içerecek şekilde genişletilmesiyle ilgili daha genel sorunlar için bkz. DeGrazia 1995; Regan 2001. Çevre ahlakıyla ilgili tartışmalar için bkz. Eckersley 1992; Dobson 1990; Zimmerman 1993; Goodin 1992a, DeShalit 2000.

önceki bölümlerin genişletilip güncelleştirilmesinin, okuyucuların siyaset felsefesi alanının bugünkü durumuna tam anlamıyla kapsamlı sayılmasına bile iyi bir giriş yapmasını sağlayacağını umuyorum.

Daha önce belirttiğim gibi, ilk baskıdaki amaçlarımdan biri yeni kuramların hangi yönlerden eski kuramlarla ilişkili görülebileceğini, eski kuramların güçlü yönlerini alıp zayıf yönlerini nasıl giderdiklerini göstermekti. Bugün siyaset felsefesi alanındaki konuların ve yaklaşımların çeşitliliği dikkate alınırca, bu iş oldukça karmaşık bir hal almış durumda. Siyaset felsefesi alanındaki bütün gelişmeleri sınıflandırarak açıklayan ya da kapsayan tutarlı bir mantık ya da anlatı görmek; literatürdeki “ilerleme”yi ölçmenin bir yolunu bulmak daha zor artık.

Hattâ her biri kendi sözcük dağarcığına ve önkabullerine sahip yaklaşımların çeşitliliğine bakınca, çağdaş siyaset felsefesi, hepsi de alanın geri kalan kısmıyla ilgisiz, kendi iç mantığı çerçevesinde gelişen, ayrı, birbirinden kopuk bir dizi tez ya da tartışmadan ibaretmiş gibi görülebilir. Son on yılda ortaya atılan baş döndürücü sayıda yeni kuram, bu parçalanmışlık ve kopukluk duygusunu daha da güçlendiriyor.

Ne var ki ben, kuramların ve sözcük dağarlarının bu artışının, bütün siyaset felsefecilerinin ortak bazı sorunlarla uğraşmaları gerektiğini; bunu da, kendine özgü gereksinimleri, istekleri ve karmaşıklıklarıyla modern yaşamdaki aynı gerçekliklerin ışığında yapmak zorunda oldukları gerçeğini gölgeleyebileceğini düşünüyorum. Kuramcılar modern yaşamdaki bu sorunları, bu karmaşıklıkları nasıl yorumlamak gerektiği konusunda görüş ayrılığına düşebilirler. Ama onların uğraştığı ortak konuları gözden kaçırırsak, bu farklı kuramların temel noktalarını ve amaçlarını anlamayabiliriz. Ve bu ortak amaçları gördüğümüzde, biz de bu amaçlara ulaşma yönünde ilerleyip ilerleyemediğimize ilişkin yargılar oluşturabiliriz.

Ayrıca bir insanın, bu konularda ilerleme sağlanacağına inanmadığı halde siyaset felsefesi projesine dahil olmasını anlamakta zorlandığımı da eklemeliyim. Bu ilerleme umudunu siyaset felsefesi projesinin temeli olarak gördüğüm için yeni kuramların ortak sorunlara

farklı olmanın yanısıra daha iyi yanıtlar vereceğini umduğum konuları belirtmekten kaçınmadım.

Değişik kuramların yanıtlamaya çalıştığı bu ortak temalar ya da sorunlar nelerdir? İlk baskıda vurguladığım temalardan biri, her kuramda görülen, yurttaşlara “eşit ilgi ve saygı” göstermenin hükümetler için ne anlama geldiğini yorumlama çabasıydı. Bu düşüncüyü ve bu düşüncenin rakip kuramları değerlendirmekte bize nasıl yardımcı olacağını Giriş bölümünde hayli uzun tartıştığım için burada tekrarlamaya gerek duymuyorum.

Ama ilk baskıda üstü örtülü kalan, bu baskıda daha belirgin biçimde aydınlatmaya çalıştığım iki ortak tema var. Bunlardan ilki liberal demokrasinin çağdaş siyaset felsefesi açısından taşıdığı merkezî önem. İyice basitleştirecek olursak, çağdaş siyaset felsefecilerinin iki kampa ayrıldığını söyleyebiliriz. Bir yanda, liberal demokrasinin temel doktrinlerini destekleyenler ve bu değerlere en iyi felsefî savunmayı getirmekle ilgilenenler var. Bugüne dek liberal demokrasiyi destekleme amacıyla geliştirilen üç temel yaklaşım olmuştur: Faydacılık, liberal eşitlik ve liberterlik. Bir arada ele alındıklarında bu üç yaklaşım, Anglo-Amerikan liberal demokrasilerindeki siyaset tartışmalarının dilini tanımlar. Bu üç yaklaşımla bağlantılı bir dizi kavram –“haklar”, “hürriyet”, “çoğunluğun yararı”, “fırsat eşitliği” vs.– hem kuramsal hem de pratik düzeyde siyasi tartışmalara egemendir. Ayrıca bu kuramların egemenlikleri öylesine büyüktür ki, bazılarına göre “kamusal alanlarımızda inandırıcı ahlâki tınısı olan tek siyasi dil”i onlar sunmaktadır (Grant 1974: 5).

Bu kitabın ilk üç bölümünde, liberal demokrasinin bu üç etkili savunusu değerlendiriliyor. Bu üç kuramın çağdaş siyaset felsefesinin “ana hattı”nı oluşturduğunu söyleyebiliriz. Ancak her zaman, tümüyle ya da bazı bakımlardan liberal demokrasiye karşı çıkanlar, liberal demokratik sözcük dağarcığına ek olarak ya da onun yerini alacak alternatif kavramlar ve ilkeler önerenler olmuştur. Öteki bölümlerde eleştirel tavır alan bu okullara değineceğiz: Marksizm, cemaatçilik, feminizm, yurttaşçı cumhuriyetçilik ve çokkültürlülük. Bu kuramları, li-

beral demokratik kuramlara getirilmiş “eleştiriler ve seçenekler” olarak tanımlayabiliriz.

Ancak az sonra göreceğimiz gibi, bu beş yaklaşımın her birinin de liberal demokrasi düşüncesiyle belirsiz bir ilişkisi vardır. Bir yandan, toplumun temel sorunlarını meşrulaştırma ya da gizleme çabasında olmakla niteledikleri ana kuramları eleştirirler: Sözelimi Marksizm, ücretli işgücünün sömürülmesi ve yabancılaştırılması; cemaatçilik, sosyal parçalanma; feminizm, kadınların ezilmesi; çok kültürlülük marjinalleşme ya da kendine uydurma; yerel cumhuriyetçilikse siyasi tepkisizliği temel sorunlar olarak görürler. Ama öte yandan, genelde sorunun pek de liberal demokrasinin ilkeleriyle ilgili olmadığını, daha çok bu ilkelerin yeterince iyi uygulanmamasından ya da uygulanmaları için uygun koşulların oluşmamasından kaynaklandığını ileri sürerler. Bu sorunları çözmek için liberal demokratik ilkelerden vaz mı geçelim, yoksa onları daha iyi bir biçimde yerine mi getirelim? Bu ilkeler yeterli midir, yoksa bazı ekler mi yapmamız gerekmektedir?

Bu kuramların her birini liberal demokrasinin farklı bir eleştirisi ya da savunusu olarak görmek, hangi yönlerinin ortak olduğunu, nerelerde farklılaştıklarını görmemizi sağlayacaktır sanıyorum.

Kitap boyunca kendini gösteren ikinci ve daha özel bir temaysa, sorumluluğa ilişkin düşüncelerle ilgilidir. “Sorumluluğun” siyaset felsefesinin merkezî kategorilerinden biri olması gerektiği düşüncesi, bazen “haklar”la fazla meşgul saydıkları liberallere çatan feminist ve yerel cumhuriyetçilerle ilişkilendirilir. Ama birazdan göreceğimiz gibi sorumluluk düşüncesi, bütün bu kuramlar açısından merkezî önemdedir. Hattâ bütün bu kuramlar, hangi gereksinimleri, maliyetleri ya da tercihleri karşılamaktan kimin sorumlu olduğuna ilişkin değerlendirmeler olarak okunabilir. Bu kuramlar sorumluluğun merkezî önemi konusunda değil, kişisel sorumluluk ve kolektif sorumluluk gibi daha özel konularda birbirlerinden farklılaşmaktadırlar. Örneğin tercihlerimizin bedelini ödemek; yani başkalarından, gönüllü olarak üstlendiğimiz masrafları karşılamalarını beklememek anlamındaki tercihlerimizden sorumlu muyuz? Başkalarının içinde buldukları istenmeyen de-

zavantajları düzeltmekten, yani yaşamda seçilmeyen ve hak edilmeyen eşitsizliklerle kimsenin dezavantajlı olmayacağı bir durum yaratmaktan sorumlu muyuz? Kendimize ve başkalarına karşı sorumluluklarımız bütün kuramların temelinde yer alır. Kuramları bu terimlerle düşünmek de uzlaştıkları ve ters düştükleri noktaları görmemize yardımcı olacaktır.

İnsanlara eşit ilgi ve saygı göstermek, liberal demokrasi savunuları ve eleştirileri, kendimize ve başkalarına karşı sorumluluk... Bunlar metin boyunca birarada örmeye çalıştığım, siyaset felsefesi alanındaki çeşitli ve gittikçe artan kuramları anlayıp değerlendirirken yararlı bir çerçeve sağlayacağını düşündüğüm ortak temalardan bazıları.

Bu kitabı bitiren okuyucunun, daha önce sözünü ettiğim dergilerden birini eline aldığı anda kendini evindeymiş gibi rahat hissedeceğini umuyorum. Kitabım bu dergilerde karşılaşılan terminolojinin tamamını tanımlayıp açıklamıyor belki, ama bugünün dergilerinde tartışılan temel konuları ve yaklaşımları açıklayacağımı umuyorum. Ayrıca bu konular ve yaklaşımların neden bir tartışma konusu haline geldiğini de açıklayacağımı umuyorum. Umarım okuyucu, neden bazı konuların bazı yaklaşımların zayıf noktası olarak görüldüğünü, bu zayıflıkları gidermek üzere nasıl başka yaklaşımların ortaya çıktığını görecektir.²

Bu kitabın hafif bir okuma olmadığını belirtmeliyim. Bu bir giriştir, ama benim hedefim, insanları siyaset felsefesi alanında yapılan önemli çalışmalarla tanıştırmaktır. İlk baskının giriş bölümünde de belirttiğim gibi bu alanda gerçekten çok büyük bazı çalışmalar yapıldığını düşünüyorum ve insanlara bunlardan söz etmek istiyorum.

Bu çalışmalar kimi zaman çok karmaşıktır: Kavramlar çok yüzlüdür; tezler de ince ayrımlar ya da örneklere dayanır. Bu tür çalışmalara yabancı olanlar için bu kavramları ve ayrımları mümkün olduğunca açmaya çalıştım, ancak karmaşıklık ya da ince ayrımlardan kaçmaya çalışmadım.

2 Siyaset felsefesi alanında Anglo-Amerikan geleneğinin dışında, genelde çok farklı konularla ilgilenen birçok ilginç çalışma bulunduğunu belirtme gerek yok. İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa'sında "siyaset felsefesinin geri dönüşü"ne ilişkin bir değerlendirme için bkz. Manent 2000.

Başka deyişle bu kitap, yalnızca çağdaş siyaset felsefesinin ele aldığı temel sorulara değil, aynı zamanda bu sorulara verilmiş en iyi yanıtlara da bir giriştir. Tezleri anlamak biraz dikkat yoğunlaşmasını gerektirebilir, ancak kazancınızın çabanıza değdiğini düşüneceğinizi umuyorum.